

MO‘MINOBOD MOZOR QO‘RG‘ONLARIDA OLIB BORILGAN ARXEOLGIK TADQIQOTLAR TARIXI VA YANGI NATIJALAR

*Tursunov Orzimurod Yunus o‘g‘li, Samarqand arxeologiya
instituti tayanch doktranti*

HISTORY AND NEW RESULTS OF ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN THE MOORING FORTRESSES OF MOMINABAD

*Tursunov Orzimurod Yunus oglu, PhD student at the
Samarkand Institute of Archaeology*

ИСТОРИЯ И НОВЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ В МОМИНАБАДСКИХ КЛАДБИЩАХ КУРГАНАХ

*Турсунов Орзимурод Юнус оглы, докторант
Самаркандского института археологии*



<https://orcid.org/0009-0009-6073-9097>

e-mail:
tursunovorzimurod96@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada Zarafshonning o‘rta oqimida joylashgan Mo‘minobod mozor qo‘rg‘onlarida olib borilgan arxeologik tadqiqotlar tarixi hamda oxirgi yillarda olib borilgan arxeologik tadqiqotlar va erishilgan natijalar haqida ma‘lumotlar berilgan. A.Asqarov tomonidan olib borilgan Mo‘minobod bronza davri qabrlarining o‘rganilish tarixi natijasida ushbu hududda ham bronza davri jomoalari yashaganligi to‘g‘risida ma‘lumotlar keltirib o‘tiladi. So‘nggi tadqiqotlar natijasida yangi topilgan arxeologik yodgorliklar va mozor qo‘rg‘onlar ilmiy tahlil etilgan. Qo‘chqorqo‘tan, Tolmazor, Chiroqtosh mozor qo‘rg‘onlari arxeologik jihatdan ochib o‘rganilishi natijasida hudud bo‘yicha yangi ilmiy ma‘lumotlar qo‘lga kiritildi.

Kalit so‘zlar: Mo‘minobod, Muzor qo‘rg‘on, Qo‘chqorqo‘tan, Tolmazor, Chiroqtosh, antik davr, ilk o‘rta asrlar, Andronova madaniyati, G.A.Pugachenkova, sopol buyumlar.

Abstract: The article provides information on the history of research conducted in the Mominabad burial mounds located in the middle reaches of the Zarafshan River, as well as on the archaeological research conducted in recent years and the results achieved. As a result of the history of the study of the Mominabad Bronze Age graves conducted by A. Askarov, information is provided that Bronze Age communities lived in this area. As a result of recent research, newly discovered archaeological monuments and burial mounds were scientifically analyzed. As a result of the archaeological excavations of the Kochkorkotan, Tolmazor, and Chiroqtash burial mounds, new scientific information was obtained on the area.

Key words: Mominabad, Mazar Kurgan, Kochkarkotan, Tolmazor, Chiroqtash, antiquity, early middle ages, Andronova culture, G.A.Pugachenkova, ceramics.

Аннотация: В статье представлены сведения об истории исследований, проведенных в Моминабадских курганах, расположенных в среднем течении Зарафшана, а также сведения об археологических исследованиях, проведенных в последние годы, и достигнутых результатах. В результате изучения истории моминабадских могил бронзового века, проведенного А.Аскарковым, приводятся сведения о существовании на этой территории общин бронзового века. В результате последних исследований проведен научный анализ вновь обнаруженных археологических памятников и

курганов. В результате археологических раскопок курганов Кочкаркотан, Толмазор и Чирокташ получены новые научные сведения об этой местности.

Ключевые слова: Моминабад, Мазар курган, Кочкаркотан, Толмазор, Чирокташ, античность, раннее средневековье, Андроновская культура, Г.А.Пугаченкова, керамика.

KIRISH. Bizga ma'lumki, dunyo xalqlari turmush tarzi xo'jaligi qadimdan tabiiy geografik xususiyatlarga bog'liq holda, asosan, ikki xil tarzda shakllangan. Bulardan birinchisi dehqonchilik bilan shug'ullanuvchi o'troq va ikkinchisi, chorvachilik bilan shug'ullanuvchi ko'chmanchi turmush tarzida shakllangan. Chorvadorlarning yashash turmush tarzi, iqtisodiy xo'jaligi, ijtimoiy hayoti va jamiyatining o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish ularning rivojlanish taraqqiyoti, turli davr jamiyatlari ma'naviy qadriyatlari bilan uyg'unlashuvi va madaniy aloqalar yo'nalishidagi o'rni kabi masalalarni yoritishda muhim ahamiyat kasb etadi. Hozirgi kunda dunyo tarixida chorvadorlar xalqlar o'tmishi bilan shug'ullanish bo'yicha ulkan tajriba to'plangan va u o'zining metodologik asosiga ega. Bugungi kunda chorvadorlar masalasida ularning moddiy va ma'naviy madaniyati, o'troq dehqon va ko'chmanchi chorvadorlarning madaniy aloqalari, ko'chmanchilar migratsiyasining xususiyatlari, o'troqlashuvi va etnik jarayonlarga ta'siri masalalariga katta e'tibor qaratilmoqda.

Olib borilgan so'nggi ilmiy ma'lumotlarga ko'ra, dasht chorvador qabilalari O'rta Osiyoning deyarli barcha viloyatlarida mil. avv. XVI-XIII asrlar mobaynida tarqalgan. Uni asoslovchi ko'plab yodgorliklar Zarafshon vohasida o'rganilgan. Ular manzilgohlar, uy-joylar qoldiqlari, tog' konchilik bilan bog'liq bo'lgan ishlab chiqarish obyektlari metallurgiya markazlari hamda mozor qo'rg'onlardan iboratdir[1-105].

Mo'minobod hududi Samarqand viloyati Urgut tumanining eng chekka sharqiy qismida joylashgan bo'lib, tabiiy sharoiti qulay geografik hududda joylashgan. Ushbu hudud Zarafshon vohasining o'rta oqimida joylashgan bo'lib, arxeologik jihatdan birmuncha yaxshi o'rganilgan. Mo'minobod hududi qadimdan chorvador aholi uchun qulay geografik hudud hisoblanib, bir qancha soylar, tabiiy buloqlar tekisliklardan iborat bo'lib hisoblanadi.

Dastlabki arxeologik tadqiqot ishlari o'tgan asrning ikkinchi yarmida olib borilib bir qancha arxeologik yodgorliklar va arxeologik topilmalar qo'lga kiritilgan hamda ilmiy muomalaga kiritilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI. Mo'minobod hududidagi arxeologik tadqiqot ishlari 1964-yilda Mo'minobod qabristonida olib borilgan. Ushbu qabriston Zarafshon vodiysining chap sohilida joylashgan bo'lib, D.N.Lev tomonidan dastlabki ro'yxatga olish va aniqlash ishlari olib borilgan. Arxeologik tadqiqot ishlari esa, 1966-yilda akademik A.Asqarov tomonidan olib borilgan. [2-56-62]. Dastlab mahalliy aholi tomonidan qishloq xo'jaligi ishlari olib borilishi natijasida qabrlarning ustki qismi tekislanadi hamda qablarga bir muncha ziyon yetishi kuzatiladi. Mo'minobod qabristonida 5 ta qabr ochilib arxeologik jihatdan o'rganish ishlari olib boriladi. Topilgan barcha qablarda jasadlar yakka tartibda, yonboshlatib bukchaytirilgan holatda ko'milganligi aniqlanadi. Qablardan bir qancha arxeologik topilmalar topilgan bo'lib, bular asosan zargarlik buyumlari, taqinchoqlar, sopol buyumlar, ko'zgu, hamda hayvon suyagidan yasalgan kichik naycha kabilarni ko'rishimiz mumkin. Sopol idishlarning sirtiga bezaklar uchburchak naqshlar berilganligini ko'rish mumkin. Jasadlar bosh qismi quloqlari atrofidan hamda qo'l qismida oltin va bronza blaguzuklar topilishi ham dafn marosimlari haqida kengroq tushunchaga ega bo'lish imkonini beradi.

Ushbu qablardan topilgan arxeologik topilmalar va dafn udumlaridan shu narsa ma'lum bo'ldiki, qabrlar Qozog'iston hamda Janubiy Sibir hududida tarqalgan Andronova madaniyatiga aynan o'xshash. Arxeologik topilmalar esa, Tozabog'yob madaniyatiga doir materiallar bilan tipologik jihatdan o'xshashligi va miloddan avvalgi XII-XI asrlarga tegishli ekanligi ma'lum bo'ldi[3-21.22].

Keyingi tadqiqot ishlari Samarqand Arxeologiya instituti ilmiy xodimlari tomonidan 2021-yilda Mo'minobod qishlog'ining janubi-sharqiy qismida Qo'chqorqo'tan hamda Tolmazor hudularida olib borilgan bo'lib, ushbu hududlardan qishloq-makon, qabr-qo'rg'onlar hamda ohak pishirish xumdonlari ochib o'rganilgan.

Qo'chqorqo'ton yodgorligi Urgut tumani Mo'minobod qishlog'ining yuqorisida, Qo'chqorqo'tonsoyning chap qirg'oq havgasida joylashgan. Yodgorlik ark va uning shimoli-g'arbiy

tomonida joylashgan shahristondan iborat. Ark yumaloq oval shaklda, o'lchami 21x16 m. Arkning janubi-sharqiy tomonida soy o'tgan. Yodgorlikda olib borilgan arxeologik tadqiqot ishlari natijasida bir qancha sopol buyumlar, ko'zalar, xurmalar, kosalar hamda to'qimachilikda foydalanilgan buyumlar va o'choq qoldiqlari topilib o'rganiladi. Ushbu topilmalar arxeologik jihatdan o'rganilganda Sug'd hududida ilk o'rta asrlarda aynan shunday idishlardan foydalanilganligi ma'lum bo'ldi. Yodgorlikdan topilgan ko'zalar hamda xurmalar tipologik jihatdan VII-VIII asrlarda Kofirqa'la hamda Afrosiyob yodgorliklari topilmalariga o'xshashligi ma'lum bo'ldi[4-27].

Shuningdek, Qo'chqorqo'tan yodgorligining g'arbiy qismida 2ta mozorqo'rg'onda ham arxeologik tadqiqot ishlari amalga oshirildi. Ushbu qabrlardan inson suyak qoldiqlari bilan birgalikda bir qancha sopol buyumlar ham topilib o'rganildi. Qabrdan topilgan sopol buyumlardan qadah hamda kosa analogik jihatdan o'rganilganda xuddi shunday topilmalar Markaziy Sug'd hududidan Kumushkentepa (Kumushkent III) yodgorligida mil. avv. I asr va milodiy I asrlarda, shuningdek, Afrosiyob yodgorligida (Afrasiyob II-III) mil. avv. III-I asrlarda uchraydi. Tulxar qabristonida qayd etilgan qadahlar mil.avv. II asr oxiri va milodiy I asr boshlari bilan davrlashtirgan.

Mo'minobod hududidagi Tolmazor hududida ham arxeologik tadqiqot ishlari olib borilgan. Tolmazor ohak pishirish xumdoni Mo'minobod MFYga qarashli Qatag'on qishlog'ining janubiy qismida, Tolmazor soyining o'ng tomonida joylashgan. Qazishmalar natijasida mazkur xumdon to'liq ochib o'rganildi. Ushbu xumdon ikki yarusli olovxon va pishirish qavatidan iborat. Xumdonning olovxonasi materik qatlam ustiga qurilgan bo'lib, to'g'ri to'rtburchak shaklida, uning devorlari kuchli yongan olov ta'sirida qizg'ish tus olgan. Xumdon olovxonasi tom qismi pishgan g'ishtlar yordamida arkasimon shaklda qurilgan. Ushbu xumdonning olovxonasi pol qismida ohak izlari hamda kuygan g'ishtlarni uchratish mumkin. Ohak pishirish xumdoni arxeologik jihatdan o'rganilganda xumdonning yasalishi unda ishlatilgan pishgan g'ishtlar o'lchamlari Shohi-Zinda [5-133] va Axsikent [6-272-277] yodgorliklarida milodiy XI-XII asrlar bilan davrlashtirilgan. Bundan shunday xulosaga kelish mumkinki, Ohak pishirish xumdoni XI-XII asrlarga tegishli bo'lib, bu davrda ushbu

joyda ohak pishirish uchun barcha xom ashyo yetarlicha bo'lgan, deyish mumkin.

METOD. Yuqorida qayd etilgan mavzini ilmiy tahlil etish orqali yozma manbalar hamda ilmiy adabiyotlarning bir necha uslublari, jumladan yuqoridagi ma'lumotlarning qiyosiy analogik tahlili, tadqiqotlar natijasida so'nggi arxeologik izlanishlar davomida qo'lga kiritilgan ma'lumotlar, ularning davriy ketma-ketligi tartibida hamda real aniqlikda samarali foydalanildi.

MUHOKAMA. Mo'minobod hududida olib borilgan arxeologik tadqiqotlarning samarasi o'laroq ushbu hududga bo'lgan qiziqish hamda arxeologik topilmalarga boyligi joriy yilda ham ushbu hududda arxeologik qazuv va qidiruv ishlarini olib borishga undaydi. Arxeologiya instituti xodimlari tomonidan joriy yilda Mo'minobod MFYga qarashli Qatag'on qishlog'ida joylashgan Chiroqtosh mozor qo'rg'onlarida arxeologik qazuv tadqiqot ishlari amalga oshirildi. Chiroqtosh mozor qo'rg'onlari Qatag'onsoyning o'ng, ya'ni sharqiy qismida joylashgan tabiiy tepalikda aniqlangan. Tepalik tabiiy tepalik hisoblanib, dengiz sathidan 1480 m balandlikda joylashgan. Tepalik uzunligi 430 m, kengligi esa, 140 m ga teng. Tepalik ovalsimon ko'rinishga ega. Ushbu tepalikning shimoliy qismi o'tgan asrning 60-70-yillariga qadar qishloqning qabristoni sifatida foydalanib kelingan. Arxeologik tadqiqot davomida joriy yilda ushbu tepalikning eng baland janubiy qismida mozor qo'rg'on deya taxmin qilingan joylarda arxeologik qazuv ishlari amalga oshirildi. Qabr qo'rg'onlar tashqi ko'rinishi chorvadorlar madaniyatiga xos belgilar, ya'ni ustki qismiga toshlar tartibsiz uyum shaklida qo'yilganligini ko'rishimiz mumkin. Arxeologik qazuv tadqiqotlari davomida 3 ta qabrda qazuv ishlari olib borilib, bir qancha topilmalar qo'lga kiritildi. Jumladan, inson suyak qoldiqlari, sopol buyumlar, sopol qozon hamda sopol kosa, to'qimachilik buyumlari, kamon uchlari kabi topilmalar tadqiqot natijasida topildi. Ushbu topilmalarni qiyosiy o'rganish natijasida mozor qo'rg'onlar antik davrga tegishli ekanligi ma'lum bo'ldi. Muzor qo'rg'onidan topilgan biz yuqorida ko'rib chiqqan sopol buyumlardan sopol kosa qo'lda yasalgan bo'lib, bunday sopol kosa shunga yaqin hisoblangan Mo'minobod hududidagi Qo'chqorqo'tan qabrlaridan topilgan sopol kosa bilan aynan bir xilligini ko'rishimiz mumkin.

Yuqorida keltirilgan Qo'chqorqo'tan hamda Chiroqtosh mozor qo'rg'onlari topilmalari Markaziy Sug'd hududidagi G.A.Pugachenkova tomonidan o'rganilgan Kumushkenttepaning Kumushkent III [7-50] yodgorligida topilgan topilmalar hamda Tojikiston hududidagi Beshkent vodiysida aniqlangan Tulxar mozor qo'rg'onlari topilmalari bilan o'xshashligi hamda ular mill. avv I va milodiy I asrlarga tegishli ekanligi aniq bo'ldi. Tadqiqot ishlari davomida Qatag'on qishlog'idan mahalliy aholi tomonidan qishloq xo'jaligi ishlari davomida topilgan topilmalar ham ilmiy jihatdan o'rganish uchun yig'ib olindi. Ushbu topilmalar sopol buyumlar, qo'lda yasalgan choynak hamda piyola, kichik ko'zachalar, haykalcha ko'rinishida bo'lib, ular birlamchi xulosalar natijasida Antk davrga tegishli ekanligi ma'lum bo'ldi.

NATIJA LAR. Mo'minobod hududida olib borilgan arxeologik tadqiqotlar davomida qishloq makonlari, antik davrga tegishli mozor qo'rg'onlar hamda ohak pishirish xumdonlari ochib o'rganilgan bo'lib, undan topilgan moddiy ashyolar hudud bo'yicha dastlabki natijalar olish imkonini beradi. Yangi tadqiq etilgan Chiroqtosh hududagi mozor qo'rg'onlar qiyosiy tahlillar natijasida antik davr uchun yangi hudud bo'lib hisoblanadi. Chiroqtosh mozor qo'rg'onlarida birmuncha hudud bo'yicha yangi materiallar, sopol buyumlar, qozon bo'laklari, butun holatda topilgan sopol kosa, kichik shakldagi qo'lda yasalgan sopol idish hamda kamon uchlari antik va ilk o'rta asrlarda aholining ushbu hududda moddiy va ma'naviy jihatdan yuksak natijalarga erishganligini ko'rish mumkin. Mo'minobod hududidagi joriy yilgi arxeologik tadqiqot ishlari natijasida qo'lga kiritilgan sopol buyumlar ko'plab qismi qo'lda yasalganligi aniqlandi. Topilgan topilmalar va ularning ilmiy natijalari yuzasidan Markaziy Sug'd hududida olib borilgan arxeologik ekispeditsiyalar hamda ularda erishilgan natijalar bilan qiyosiy solishtirish ishlari olib borildi.

XULOSA. Urgut tumani Mo'minobod Muzor qo'rg'onlarida olib borilgan arxeologik qazuv

va qidiruv tadqiqotlar haqida ilmiy tahlilidan kelib chiqqan holda quyidagilarni xulosa qilib aytilish mumkin. Hududda olib borilgan arxeologik tadqiqotlar tarixidan shu narsa ma'lum bo'ladiki, hududda bronza davridan boshlab aholining yashaganligi hamda yuksak madaniyat yaratganligi ochib o'rganilgan qabrlardan chiqqan topilmalar, sopol buyumlar, zargarlik buyumlari buning yaqqol isbotidir. Shuningdek, mozor qo'rg'onlardan topilgan hamda mahalliy aholi tomonidan qo'lga kiritilgan sopol idishlarning 50% qo'lda yasalganligi aniqlandi. Muzorqo'rg'onida qayd qilingan topilmalar ilmiy tahlili ko'rsatishicha, ular antik davrga, ya'ni mil. avv. I asr va milodiy I asrlarga taalluqli ekanligi aniqlandi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Sagdullayev A.S., Xolmatov N.O'., Abdullayev O'.I. va boshq... Markaziy Osiyoda tarixiy madaniy viloyatlarning shakllanishi va etnik geografiyasi muammolari... B.105.
2. Аскарлов А.А. Раскопки могильника эпохи бронзы в Муминабаде // ИМКУ – Тошкент: 1968. - №8. – Б. 56-62.
3. Бердимуратов А.Э. Каталог археологических памятников Узбекистана. Том 1. Самаркандская область. Часть 3. Ургутский район / Бердимуратов А.Э. – Самарканд, 240 стр. 2017 г. 21-22стр.
4. Бердимуратов А.Э., Сандибоев А.Н., Рахимов К.А., Хўжамов С. Х., Рашидов Н.Н., Омонов Д.С. Ургут туманида олиб борилган археологик тадқиқотлар. О'zbekistonda Arxeologik tadqiqotlar: 2021-yil 14- son 27.
5. Немцева Н.Б. Шахи-Зинда. 2019.
6. Анарбаев А. Ахсикент – столица древней Ферганы. – Ташкент, 2013.
7. Пугаченкова Г.А. Древности Мианкаля. – Ташкент, 1989.

